

Чупрій Д. Ю.,*магістрантка Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
юристка юридичної фірми «Дмитро Назарець та партнери»*

ДО ПРОБЛЕМИ ПРИРОДИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЯК ОБ'ЄКТА СПАДКУВАННЯ

ABOUT THE PROBLEM OF LEGAL NATURE OF THE CORPORATE RIGHTS AS INHERITANCE

Ця стаття становить першу частину дослідження корпоративної природи фермерських господарств та процесу переходу до спадкоємців прав та обов'язків його засновників (учасників) у випадку смерті останніх. Метою даної роботи є з'ясування оборотоздатності корпоративних прав, що надасть можливості зрозуміти, наскільки виправданим є поняття «відчуження корпоративних прав», «спадкування корпоративних прав» тощо, позаяк аналіз законодавства, великої кількості судових рішень, а також численних публікацій із спадкового, договірної, корпоративного та господарського права дає можливість стверджувати, що розуміння сутності корпоративних прав не сформувалося належним чином ані у більшості суддів, ані в інших практикуючих юристів, ані подекуди в законодавця. Так, автор статті виявив, що на тлі становлення відносно молодій галузі корпоративного права спостерігається поширена тенденція щодо підміни громіздкого, на перший погляд, поняття «частка у статутному (складеному) капіталі», категорією «корпоративні права». Шляхом аналізу законодавства та спираючись на доробок авторитетних вчених у досліджуваній галузі права, автор встановив, що корпоративні права як такі виникають вперше у правонаступника, який набув право власності на частку у статутному (складеному) капіталі, тобто вони слідує за часткою, а відтак мають вторинний (похідний) характер, не є оборотоздатними, натомість вони є за своєю сутністю «правами з частки». Отже, на відміну від корпоративних прав, право власності на частку є оборотоздатним, і саме це право входить до складу спадкової маси.

У статті, крім іншого, піддано сумніву аргумент про неможливість спадкування корпоративних прав через те, що вони містять у своєму складі не тільки майнові права, а й особисті немайнові. Автор порушено питання про сутність немайнових прав як складової корпоративних прав у цілому, зокрема, чи є всі немайнові права особистими за своєю сутністю. Автор схиляється до думки, що не всі немайнові права неодмінно є особистими, позаяк такі права, як право на участь в управлінні господарською організацією, є здебільшого організаційними та обслуговуючими відносно майнових, і вони є прив'язаними більше до частки, ніж до особи.

Ключові слова: корпоративне право, об'єкти спадкування, спадщина, оборотоздатність корпоративних прав, частка в статутному капіталі.

This work is the first part of research of inheritance of farm member right. These scientific papers are devoted to legal nature of corporate rights and problem of their understanding by scientists, barristers and lawyers. The main point of this work is to prove disability of corporate rights to participate in civil circulation, especially inheritance. The author proves that heirs receive their part of statutory (authorized) capital, then this fact causes the occurrence of their corporate rights, such as right to participate managing of company and any other monetary and nonmonetary rights. This research includes the analysis of court decisions, especially decisions of the higher instance. This analysis shows that the understanding of the essence of corporate rights has not been properly formed neither by the majority of judges, nor by other practicing lawyers, nor by some legislators. Thus, the author of the article found that against the background of the formation of a relatively young field of corporate law, there is a widespread tendency to replace the cumbersome, at first glance, concept of "share in the statutory (compounded) capital" with the category of "corporate rights". Through the analysis of the legislation and relying on the work of authoritative scientists in the researched field of law, the author established that corporate rights as such arise for the first time in the legal successor, who acquired the ownership right to a share in the statutory (composite) capital, that is, they follow the share, and therefore have a secondary (derivative) nature, are not negotiable, instead, they are in their essence "partial rights". Therefore, in contrast to corporate rights, ownership of a share is transferable, and this right is part of the inheritance.

The article questions the argument about the impossibility of inheriting corporate rights due to the fact that they contain not only property rights, but also personal non-property rights. The author raised the issue of the essence of non-property rights as a component of corporate rights in general, in particular, whether all non-property rights are personal in nature. The author is inclined to the opinion that not all non-property rights are necessarily personal, since such rights as the right to participate in the management of an economic organization are mostly organizational and service.

Key words: corporate law, corporate rights, inheritance, objects of civil circulation, ability of corporate rights to participate in civil circulation.

Стабільне функціонування будь-якого господарства є бажаним як для громадян, чийми силами здійснюється виробництво, так і для суспільства, чий добробут напряду залежить від приватного сектору економіки. Крім різного роду викликів та ризиків, з якими стикаються суб'єкти підприємницької діяльності, будь-яке господарство в силу об'єктивно зумовлених причин може постати перед проблемою смерті його учасника.

Важливою гарантією стабільності правовідносин є інститут спадкування, який забезпечує потенційно безперервне існування численних майнових прав та обов'язків фізичних осіб. З огляду на універсальність даного виду правонаступництва до спадкової маси може належати досить широке коло прав і обов'язків спадкодавця. Так, наприклад, спадкодавець за життя міг бути засновником (учасником) тієї чи іншої юридичної особи і, зокрема, цілком міг володіти часткою у її майні. Тим, що у такому разі ця юридична особа не припиняється, а продовжує існувати, ми завдячуємо саме інституту спадкування, а отже визначення подальшої долі прав померлого традиційно буде відбуватися згідно з нормами Книги шостої Цивільного кодексу України (далі – ЦК).

Однак норми Книги шостої ЦК є досить загальними та призначені головним чином для спадкування «традиційних» об'єктів спадщини, як-от рухоме та нерухоме майно, а от врегулювання спадкових відносин щодо більш специфічних об'єктів потребує додаткового врахування ще й відповідного спеціального законодавства. Слід враховувати, що спадкове право присвячене динаміці правовідносин, тобто переходу прав та обов'язків, а не їх природі, а відтак дослідження особливостей спадкування не може відбуватися ізольовано від дослідження норм інших галузей (підгалузей), що визначають правову природу окремих складових спадкової маси.

Протягом останніх десятиліть дедалі більше зростає цивільний оборот «безтілесних» об'єктів правовідносин, тобто нематеріальних активів, як-от права учасників юридичних осіб, або, як їх ще часто називають, корпоративні права. Сфера корпоративного права є доволі молодю, а відтак законодавство, що регулює корпоративні відносини, все ще перебуває на етапі

становлення та йде пліч-о-пліч із безперервним розвитком доктрини та судової практики.

Як доводить аналіз судової практики та доктринальних джерел, у багатьох правників (суддів, нотаріусів, адвокатів, юрисконсультів, вчених) все ще не сформувалося повне розуміння поняття «корпоративні права» та їх сутності, хоча ця категорія є стрижневою, наскрізною та осноположною в галузі корпоративного права. Природно, що така ситуація є неприпустимою, позаяк вона породжує велику кількість проблем практичного характеру у відносинах цивільного обороту, у тому числі спадкування. Тому важливо остаточно з'ясувати зміст та сутність корпоративних прав, дослідити питання їх оборотоздатності та, виходячи із цього, вирішувати решту нагальних теоретико-практичних проблем корпоративних та дотичних до них відносин.

Перш за все, звернімося до визначення поняття «корпоративні права», поданого законодавцем у ст. 167 ГК України. Так, відповідно до легального визначення, корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Таким чином, законодавець наводить невичерпний перелік прав, які є корпоративними за своєю суттю. При цьому такий перелік «зорієнтовує» у природі таких прав, оскільки у ньому згадано як майнове право на частку прибутку, так і цілком немайнове право на участь особи в управлінні господарською організацією. Не виникає жодного сумніву у тому, що дане право не має матеріального змісту, але чи можна тоді однозначно зазначити про те, що, на підставі статей 269, 1216 і 1219 ЦК, таке право є саме особистим немайновим, а тому і не є оборотоздатним?

Традиційно у доктрині та судовій практиці прийнято розрізняти корпоративні права на майнові та особисті немайнові, які, природно, відчуватися не можуть, хоча у законодавстві прямо не вказано, що немайнові корпоративні права неодмінно мають бути особистими. Це

твердження, вочевидь, впливає із ст. 1 ЦК, відповідно до якої цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини. Очевидно, що особисті немайнові відносини та немайнові відносини законодавцем ототожнені, те ж спостерігається і відносно прав. На наш погляд, цей підхід потребує змістовної критичної оцінки, утім, на нашу думку, досить доцільним є погляд вченого В. Г. Жорнокуя, який зазначає: «необхідно проводити розмежування цивільних відносин за особистісним критерієм – на особисті та неособисті; за майновим критерієм – на майнові і немайнові». Вчений зазначає, що у дійсності «особисте» ніяк не тотожне «немайновому» і поділ суб'єктивних прав з найменуванням «особисті немайнові» виділяється все ж таки не за одним, а за двома критеріями – об'єктом (метою) і характером інтересу, що задовольняється [7, с. 4].

Відтак було б доречно поставити питання про «особистісність» немайнового права на участь, як і інших немайнових корпоративних прав, оскільки це вирішить іншу проблему – питання про оборотоздатність корпоративних прав у цілому.

Вочевидь, на це питання не можна дати відповідь, обґрунтовану виключно на законодавстві та судовій практиці. У чинній до 2018 року редакції статті 100 ЦК прямо зазначалося, що право на участь в товаристві є особистим немайновим правом і тому не може відчужуватися. Згодом ця норма зазнала змін у зв'язку із набуттям законної сили Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», відтак частину про оборотоздатність права на участь було виключено, але на заміну їй законодавець не запропонував іншої норми, яка б поставила крапку у дискусіях про «особисту» сутність даного права. Тобто досі невідомо: чи є, на думку законодавця, право на участь особистим немайновим правом? Стаття 1219 ЦК, яка визначає перелік прав, які не підлягають спадкуванню, цю дискусію ніяк вирішує. Дана норма у своїй незмінній редакції буквально не включає право на участь у товаристві до особистих немайнових, вона не співвідносила та не співвідносить ці поняття як видове та родове відповідно, а відтак ст. 1219 ЦК мала очевидні неузгодженості зі змістом

ст. 100 ЦК у попередній редакції. Імовірно, це можна виправдати вадю законодавчої техніки ще на етапі створення ЦК 2004 року. Так чи інакше, сам факт існування даної норми не можна використовувати як належний аргумент стосовно непритаманності немайновому праву на участь у товаристві «особистої» природи.

У п. 2.6 постанови Пленуму Вищого господарського суду України № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин», ухваленій ще 25 лютого 2016 р., прямо вказано, що право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом. Аналіз судової практики доводить, що зміни, внесені до ст. 100 ЦК, суди небезпідставно не сприйняли як зміну підходу законодавця до природи права на участь, адже законодавець ані заперечив, ані спростував їх особисту сутність. Відтак суди продовжують орієнтуватися на вказану постанову з огляду на ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та вказують, що корпоративні права поділяються на майнові та особисті немайнові, і до останніх, зокрема, належить право на участь у господарській організації.

В. Г. Жорнокуй доречно, на наш погляд, зазначає, що «по суті всі права учасників безпосередньо або опосередковано пов'язані з майном. Право на участь в управлінні господарським товариством є цінним для учасника не саме по собі, а завдяки можливості визначення його діяльності й отриманню прибутку. Теж саме можна сказати і про право на отримання інформації: учасника цікавлять напрямки його інвестицій, організація та результати інвестиційного процесу стосовно його капіталу. Аналіз немайнових прав учасника дозволяє стверджувати, що: учасник не володіє «особистими немайновими правами»; для позначення групи прав, які йому належать нарівні з майновими, коректно вживати поняття «немайнові права» [7, с. 5]. Справді, ст. 269 ЦК визначає, що особисті немайнові права не тільки не мають економічного змісту, вони ще й тісно пов'язані з фізичною особою. У випадку із корпоративними правами немайнового характеру можна сказати, що вони прив'язані не стільки до особи, скільки до частки, права власності на неї, та, власне, майнових корпоративних прав.

Не беручи за мету дослідити правову природу права на участь в господарській організації та інших немайнових корпоративних прав, ми стверджуємо про те, що однозначно сказати про оборотоздатність корпоративних прав, посилаючись на те, що до їх складу належать особисті немайнові права, які не підлягають відчуженню, не можна у зв'язку із неповною з'ясованістю сутності останніх. На нашу думку, окремі немайнові корпоративні права є не стільки особистими, скільки мають організаційний, а подекуди «обслуговуючий» характер стосовно аналогічних майнових прав [7, с. 5]. Як приклад – право на участь в управлінні господарською організацією. Це, утім, не заперечує того факту, що в складі корпоративних прав можуть бути права, наділені особистим характером.

Однак відповідь на питання стосовно того, чи оборотоздатними є корпоративні права, насправді можна віднайти, звернувшись до підстав та обставин їх виникнення. З огляду на законодавче визначення корпоративних прав, надане в ст. 167 ГК України, їх обов'язковою ознакою є те, що ці права неодмінно належать особі, яка володіє часткою у статутному капіталі (майні) господарської організації. Можна припустити як мінімум кілька варіантів: або корпоративні права виникають одночасно з правом на частку, або право власності на частку є первинним, а корпоративні права щодо нього – похідними та вторинними.

Як ми вже зазначали, на рівні судової практики та доктрини не склалося єдиного розуміння сутності корпоративних прав. У багатьох авторів при розгляді особливостей спадкування прав померлого щодо юридичної особи, членом якого він був, поруч із поняттям «корпоративні права» з'являється формулювання «право на частку». При цьому обидві категорії використовуються як синонімічні та взаємозамінні. Нерідко поняття «корпоративні права» сприймається правниками як менш громіздкий відповідник до поняття «право власності на частку». І, знову ж таки, відкритим є питання: чи є така підміна понять виправданою та обґрунтованою з точки зору права, тобто чи є вони синонімічними.

Наприклад, А. Волько та І. Низька у своїх роботах спочатку орудують поняттям «спад-

кування корпоративних прав», але поруч із цим йдеться про спадкування права на частку [6; 17]. Т. Кравцова так само вживає поняття «корпоративні права» як синонім до, здавалося б, громіздкого «права на частку в товаристві», зазначаючи при цьому, що «питання спадкування корпоративних прав розглядають у декількох напрямках, а саме: порядок спадкування цінних паперів – акцій, спадкування частки в товаристві та спадкування приватного підприємства» [12].

І. Саявіна називає права, що переходять до спадкоємців померлого учасника юридичної особи, корпоративними, і саме вони, на думку авторки, виступають об'єктом спадкування [20, с. 18]. Таку ж позицію поділяє О. Лов'як [24, с. 287]. Так само І. Бережна орудє поняттям «спадкування корпоративних прав», а відтак, як можна здогадатися, аналогічно розглядає їх як об'єкт спадкового правовідношення [1].

Зустрічається й ще одна, дещо схожа, позиція, відповідно до якої корпоративні права можуть успадковуватися спадкоємцями в окремих випадках, а саме тоді, коли у статуті підприємства існує положення про допустимість такого спадкування, а інші учасники корпоративного підприємства проти цього не заперечують, що, вочевидь, викликано положеннями ст. 1219 ЦК. В усіх інших випадках, на думку С. Рабовської, спадкується частка в майні корпоративного підприємства, яка належала померлому учаснику цього підприємства [23, с. 10]. В. Волинець також стверджує, що, оскільки корпоративні права передбачають сукупність майнових та немайнових прав, вони входять до складу спадщини у випадках, прямо встановлених законом або установчими документами відповідної юридичної особи [5]. В. Васильєва зараховує до корпоративних прав не тільки «права з частки», а і право на саму частку. На думку вченої, корпоративні права є об'єктами цивільного права, можуть належати до спадкової маси та набуватися у результаті спадкування [3, с. 111].

Утім, авторитетні вчені у галузі цивільного та, зокрема, корпоративного права мають дещо інший погляд на сутність корпоративних прав та їх співвідношення із правом власності на частку. Так, наприклад, І. Спасибо-Фатєєва [8, с. 15-16] наголошує на подвійній природі

корпоративних прав: на думку вченої, об'єктом правовідносин власності та обороту є частки (акції), тоді як об'єктом саме корпоративних відносин – корпоративні права. Дослідниця вказує, що, набуваючи частку, особа набуває корпоративні права [11, с. 4-5].

Зазначену позицію поділяють В.М. Кравчук [13, с. 19]. і О.Є. Кухарев [15, с. 39], які переконані, що корпоративні права є «правами із частки» (або «правами з акції»). Зазначену позицію поділяють і В. Резнікова, І. Кравець, О. Лукомська [19, с. 179], які переконані, що корпоративні права є «правами із частки» (або «правами з акції»), відтак не можна говорити власне про їх оборот.

Є також позиція, відповідно до якої корпоративні права входять до складу спадщини не як такі, а як частка в статутному (складеному) капіталі, оскільки корпоративні права є змістом корпоративних правовідносин, а частка в капіталі, як і акції, є їх об'єктом [16]. У. Яримо-вич зазначає, що об'єктом спадкування в разі смерті учасника є частка у статутному капіталі, перехід якої до спадкоємця автоматично означає перехід до нього всього комплексу корпоративних прав [25, с. 52]. Г. Смірнов переконаний, що самі корпоративні права предметом правочинів щодо відчуження не є, однак їх відчуження здійснюється опосередковано, через відчуження частки/ акцій [22, с. 66].

Ми цілком погоджуємося із загальною думкою зазначених авторів стосовно слідування корпоративних прав за правом на частку, позаяк така правова природа корпоративних прав прямо впливає із законодавства (ст. 167 ГК; п. 14.1.90 ПКУ). Наведений підхід віднайшов своє втілення і у законопроекті «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», яким планується доповнити ЦК статтею 96-1 «Права учасників (засновників, акціонерів, пайовиків, членів) юридичних осіб (корпоративні права)». Так, ч. 2 цієї статті пропонується викласти з таким змістом: «Корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) юридичної особи».

Підсумовуючи, можна сказати, що слід відрізнити поняття «право власності на частку у статутному (складеному) капіталі» та умовне поняття «право із частки». До останньої категорії відносять, головним чином, корпоративні права – тобто права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Із законодавчого визначення корпоративних прав випливає, що, корпоративні права належать особі, яка обов'язково володіє часткою в статутному капіталі (майні) господарської організації. При цьому з огляду на похідну (вторинну) природу корпоративних прав їх, вочевидь, не можна відчужити на рівні із, наприклад, часткою у статутному (складеному) капіталі. До цього, варто визнати, нескладного висновку досить довго прямує судова практика, оскільки наведеній вище підміні понять («корпоративні права» / «право на частку») та неправильному розумінню сутності та оборотоздатності корпоративних прав сприяють саме суди.

У рішеннях судів усіх інстанцій (від першої до касаційної) часто вживається некоректна, як ми вже з'ясували, категорія «спадкування/ купівля-продаж/відчуження корпоративних прав». При цьому аналіз змісту цих рішень дозволяє стверджувати, що поняття «корпоративні права» за змістом прирівнюється до поняття «частка в статутному (складеному) капіталі» як синонімічне, що нерідко призводить до логічних неузгодженостей, які подекуди здатні спотворити зміст рішення.

Наприклад, з матеріалів судової справи № 917/1887/17 відомо, що нотаріус видав спадкоємцям померлого учасника приватного підприємства **свідцтво із зазначенням права спадкоємців на участь в управлінні приватним підприємством (корпоративні права) як об'єктом спадкування**. Спадкоємці провели збори співвласників, на яких були прийняті рішення, що стали підставою для проведення державної реєстрації змін про юридичну особу,

включення інших засновників до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Інші співвласники звернулися до суду, заперечуючи проти «автоматичного» набуття спадкоємцями корпоративних прав щодо цього підприємства. Суд першої інстанції задовольнив їх позов, його позиція була підтримана і апеляційним судом. Спадкоємці звернулися до Верховного Суду з касаційною скаргою. Задовольняючи її, Верховний Суд ухвалив передати справу про новий розгляд, зазначивши, що «лише у випадку, якщо в установчих документах приватного підприємства є вказівка на наявність у нього статутного капіталу, можливе **спадкування корпоративних прав** на приватне підприємство», хоча поруч із цим у тексті постанови розглядалося питання належності саме **частки у статутному капіталі**. При цьому Верховний Суд зазначає, що «**спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі**». Саме з цього, до речі, й виходили суди першої та апеляційної інстанцій при новому розгляді справи.

Поняття «спадкування корпоративних прав» зустрічаються у текстах і ранніх рішень ще Верховного Суду України – наприклад, ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-13317ск14 від 21.03.2013 р., та у справі № 6-3456ск13 від 14.01.2013 р. Набагато більше (сотні та тисячі) рішень судів однієї тільки касаційної інстанції налічуються щодо інших, ніж спадкування, відносин цивільного обороту щодо начебто корпоративних прав, – купівлі-продажу, дарування тощо (для прикладу – постанова Верховного Суду у справі № 331/2533/17 від 20 червня 2018 року).

На тлі такої систематичної підміни понять позитивно вирізняється постанова Верховного Суду у справі № 922/3059/16 від 07 жовтня 2021 року про банкрутство фізичної особи-підприємця. Відповідно до матеріалів цієї справи, було проведено аукціон з продажу майна банкрута у вигляді цілісного майнового комплексу, до складу якого увійшли квартира та **100 % корпоративних прав фермерського господарства**. Цим поняттям орудували сторони спору, суд першої інстанції та апеляційний суд. Йшлося, зокрема, про «набуття права власнос-

ті на корпоративні права», «відчуження корпоративних прав тощо». Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (далі – КГС ВС), розглядаючи касаційну скаргу, вказав, що у цій справі наявний ряд виключних правових проблем, одним з яких було **питання оборотоздатності корпоративних прав учасника господарської організації**. Відтак з метою вирішення зазначених проблем КГС передав справу до Великої Палати Верховного Суду. Велика Палата, у свою чергу, повернула справу КГС ВС, вказавши, що ці питання цілком можуть бути вирішені колегією суддів КГС ВС як належним судом.

Справді, законодавство містить достатньо норм, при системному аналізі яких можна зробити безумівний висновок про необоротоздатність корпоративних прав та їх так би мовити «похідний» характер відносно права на частку в статутному (складеному) капіталі, що і було доведено нами вище. Відтак КГС ВС, якому була повернена справа № 922/3059/16, у п. 92 своєї постанови від 07 жовтня 2021 року, визнав, що «об'єктом обороту (продажу, спадкування тощо) є саме частка в статутному (складеному) капіталі господарської організації, з набуттям прав на яку в особи виникають і корпоративні права. Статутний капітал, який є лише засобом бухгалтерського обліку, та самі по собі корпоративні права відчужуватися не можуть, адже не є оборотоздатним об'єктом цивільного права».

Але, як доводить проведений нами аналіз судової практики, дана правова позиція не надто вплинула на судову практику. Так, наприклад, поруч із визнанням питання оборотоздатності корпоративних прав виключною правовою проблемою у одній справі, КГС ВС паралельно при розгляді інших справ оперував поняттями «придбання корпоративних прав», «відчуження корпоративних прав» (наприклад, п. 36 постанови КГС ВС у справі № 922/3059/16 від 01 липня 2021 року) Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду.

Але й після ухвалення вищезазначеної постанови у справі № 922/3059/16 Верховний Суд розглядав чимало справ (наприклад, справи № 910/5520/21, № 813/6822/14, № 904/7615/21, № 640/6721/20 та багато інших), де йшлося, зокрема, про укладення між сторонами договорів купівлі-продажу начебто корпоративних

прав (що за змістом насправді відповідає відчуженню (набуттю) прав на частку в статутному (складеному) капіталі). Утім, при перегляді цих справ Верховний Суд також продовжує орудувати поняттям «купівля-продаж корпоративних прав», і далі створюючи хибне уявлення в учасників правовідносин про оборотоздатність. На жаль, аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень доводить, що на рівні судів першої інстанції така проблема зустрічається набагато частіше. Така ж ситуація і в нормативно-правових актах, які предметно корпоративні відносини не регулюють, але, утім, упорядковують дотичні до них правовідносини. Так, Податковий кодекс України (далі – ПКУ) також оперує поняттям «продаж або інше відчуження цінних паперів та/або інших корпоративних прав» (абзац другий пункту 39-2.3.2.1 ПКУ), яке, як ми вже з'ясували, не є коректним з точки зору правової природи.

Підтверджуючи похідність (вторинність) корпоративних прав щодо права власності на частку в статутному (складеному) капіталі, ми, втім, вважаємо за необхідне звернути увагу на думку В. М. Кравчука, який зазначає: «Виходить, що право власності на частку переходить до набувача похідним способом, а от право участі в нього виникає первісним способом. Слід замислитись над тим, чи є сенс у такій конструкції» [14, с. 205]. На наш погляд, наразі складно уявити спосіб, який би відповідав сутності та цілям корпоративних відносин та яким би можна було ефективно усунути подібну конструкцію – навряд чи можна говорити про відчуження корпоративних прав незалежно від частки в статутному (складеному) капіталі, позаяк вони вперше виникають у конкретної особи тоді, коли вона тим чи іншим способом набуває частку. Ми більше схилиємося до думки, що похідний характер корпоративних прав та їх слідування за правом власності на частку є конститутивними ознаками корпоративних прав як об'єктів корпоративних правовідносин.

Висновки. Незважаючи на те, що законодавець в межах ГК надав визначення корпоративних прав та корпоративних відносин, серед науковців, суддів, адвокатів, нотаріусів та інших практиків у сфері права досі немає єдності стосовно розуміння оборотоздатності суб'єктивних корпоративних прав, а також

розуміння їх природи як об'єкта цивільних правовідносин.

Відтак нерідко правники в якості синоніма до, здавалося б, досить громіздкої категорії «право на частку у капіталі» вживають поняття «корпоративні права», тому у різного роду роботах йдеться про «спадкування корпоративних прав», «купівлю (продаж) корпоративних прав» тощо. Утім, аналіз законодавства доводить, що природа корпоративних прав не дає нам говорити про їх оборотоздатність, а саме поняття «спадкування» (або будь-яке інше відчуження) щодо корпоративних прав є хоч і зручним, але не надто коректним, позаяк воно підміняє правильне поняття «частка в статутному (складеному) капіталі». Це не просто призводить до їх ототожнення (посилуючи таким чином і без того серйозні проблеми понятійного апарату корпоративного права, що розвивається), а і підводить до хибного, на наш погляд, висновку про оборотоздатність корпоративних прав. При цьому тільки частина авторів справді відстоює думку, що корпоративні права можуть бути складовою спадкової маси, предметом договорів купівлі-продажу, дарування тощо; інші ж вживають термін «корпоративні права», маючи на увазі насправді право на частку. Це відбувається, перш за все, тому, що понятійний апарат корпоративного права перебуває на етапі формування, тому мають місце неточності у вживанні тих чи інших термінів.

Утім, правова природа зазначених понять не дозволяє говорити про ототожнення категорії «право на частку» та «право з частки». У законодавстві немає прямої вказівки на оборотоздатність (чи її відсутність) у корпоративних прав, але зробити висновок про їх необоротоздатність можна шляхом ґрунтовного аналізу законодавства та корпоративних відносин.

Традиційно вважається, що корпоративні права за своїм характером поділяються на майнові та особисті немайнові. Притаманність останнім особистого характеру можна поставити під сумнів, але, зважаючи на усталений у доктрині та судовій практиці погляд, частину корпоративних прав становлять саме такі права, а вони, відповідно до ст. 269 ЦК, відчуженню, у тому числі спадкуванню, не підлягають, відтак **говорити про спадкування власне корпоративних прав не доводиться.**

Навіть якщо не сприймати обов'язкову притаманність усім немайновим корпоративним правам особистого характеру, а вважати, наприклад, право на участь в управлінні таким, що має організаційний характер та залежить від майнових корпоративних прав, то висновку про оборотоздатність корпоративних прав можна дійти, зважаючи на їх похідну (вторинну) правову природу. Цей вид суб'єктивних прав не може бути відчужений незалежно від частки в статутному (складеному) капіталі і виникає тільки тоді, коли набувач тим чи іншим способом набуває частку. Отже, центральним об'єктом спадкування буде саме право на частку у статутному (складеному) капіталі. Набувши дане право, правонаступник отримує ряд майнових та особистих немайнових прав, що впливають з нього.

Проведений аналіз законодавства та судової практики дає змогу зробити невтішні висновки щодо розуміння правниками природи корпоративних прав, що є, на наш погляд, вкрай небезпечною тенденцією з огляду на стрімке розширення та розвиток корпоративних відносин.

Постає необхідність у формуванні у теоретиків та практиків у сфері права розуміння сутності корпоративних прав як об'єктів правовідносин, що, як наслідок, позитивно вплине на якість договорів та процесуальних документів. З цією метою мають бути узгоджені і нормативно-правові акти, зокрема, Податковий кодекс України не може містити конструкцію «відчуження корпоративних прав», позаяк вона, як ми вже дослідили, не є коректною. Потребує уточнення також правова природа групи немайнових корпоративних прав (зокрема, їх неодмінно «особистий» характер), як-от права на участь у господарській організації, права на участь в управлінні нею. Упевнені, що питання розширення та уточнення законодавства у сфері корпоративного права цілком можуть та мають бути вирішені у процесі рекодифікації цивільного законодавства, який нині триває. Цей процес позитивно вплине на динаміку цивільних правовідносин, зокрема спадкування, оскільки, незважаючи на війну, цивільний оборот не припиняється та більше, ніж раніше, стикається із різного роду викликами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережна І. Спадкування корпоративних прав. Юридичний вісник України, № 42, 2007. URL: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=371983&menu=506070>
2. Бірюков В. Поняття корпоративних прав. Особливості відчуження корпоративних прав у фермерських господарствах. МЕН № 4 (94), 2017. С. 145-151. URL: <http://yuradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Biryukov.pdf>
3. Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2010. Вип. 23. С. 109-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2010_23_17
4. Висіцька І. Шляхи спадкування фермерського господарства. «АгроPRO». № 5, 2019 С. 16-21. URL: <http://surl.li/cvcega>
5. Волинець В. Особливості спадкування корпоративних прав ТОВ Юридична газета №6 (736). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/osoblivosti-spadkuvannya-korporativnih-prav-tov.html>
6. Волько А. Проблемні питання спадкування корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю. URL: <http://surl.li/cvbf1>
7. Жорнокуй В. Г. Про сутність «майновості – немайновості», «особистісності – неособистісності» та «організаційності» корпоративних відносин. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. Вип. 2. С. 190-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2017_2_25
8. Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.
9. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / І.Я. Бабецька, Н.С. Бутрин-Бока, В.А. Васильєва та ін.; за заг. ред. проф. В.А. Васильєвої; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2018. 612 с.
10. Корпоративне право України: підручник / Луць В.В. [та ін.]; М-во освіти і науки України; за заг. ред. В.В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
11. Корпоративні спори: комент. суд. практики / І. В. Спасибо-Фатєєва, В.І. Крат, Н.Ю. Філатова та ін.; за заг. ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2018. 288 с.
12. Кравцова Т. Спадкування корпоративних прав: проблемні питання та прогалини в законодавстві [Електронний ресурс]. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA007136
13. Кравчук В.М. Корпоративне право: Науково-практичний коментар до законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2008. 720с.

14. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах: [монографія] Львів: Край, 2009. 464 с.
15. Кухарев О. Є. Особливості спадкування права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Часопис цивілістики № 41. 2021. С. 34-39.
16. Суховерська Д. Корпоративні відносини [Електронний ресурс]. 2021. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/corporate-law/>
17. Низька І. Підприємство у спадок: особливості спадкування корпоративних прав. Юридична газета, № 6 (736), 2021. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/pidpriemstvo-u-spadok-osoblivosti-spadkuvannya-korporativnih-prav.html>
18. Резнікова В., Кологойда О. Вступ до актуальної теми. Юридичний журнал «Право України» №6, 2021. С. 9-14.
19. Резнікова В., Кравець І., Лукомська О. Частка (частина частки) у статутному капіталі ТОВ, її оборотоздатність: проблеми теорії і практики. Юридичний журнал «Право України» №6, 2021. С. 162-183.
20. Саяпіна І. Деякі проблеми створення, відчуження та спадкування фермерських господарств. Журнал «МЕН» № 5. 2014.
21. Смітюх А.В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові засади : дис ... док. юрид. Наук : 12.00.04. Національна академія наук України, Інститут економіко-правових досліджень. Київ, 2019.
22. Смірнов Г. Корпоративні права: поняття та правова природа. Підприємництво, господарство і право. № 2, 2020. С. 59-67. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/11.pdf>
23. Рабовська С.Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право». К., 2007. 20 с.
24. Чурпіта Г.В. Актуальні проблеми спадкового права: навчальний посібник / О.О. Лов'як, С.С. Бичкова, І.А. Бірюков та ін. ; за заг. ред. Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка. К.: КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с.
25. Яримович У. Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 48-53. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_4_11